

PEDAQOJİ KONFLİKTİN HƏLLİNDƏ MÜƏLLİMİN DAVRANIŞ STRATEGİYASI

Manaf Səmədzadə

ARTİ-nin fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı

E-mail: manaf.semedzade@mail.ru

Açar sözlər: müəllim, şagird, pedaqoji proses, konflikt, davranış strategiyası.

Ключевые слова: учитель, ученик, педагогический процесс, конфликт, стратегия поведения.

Key words: teacher, pupil, pedagogical process, conflict, behavioral strategy.

Məqalədə təlim prosesində yaranmış pedaqoji konfliktlərin həlli prosesində müəllimin konkret vəziyyətə uyğun seçmiş olduğu davranış strategiyalarından bəhs olunur. Qeyd olunur ki, müəllim davranış strategiyası seçərkən və tətbiq edərkən təlimin və təhsilin əsas məqsəd və prinsiplərini, qəbul edilən qərarların uzunmüddətli perspektivlərini nəzərə almalıdır.

Problemin qoyuluşu. Bəşəriyyətin bütün inkişaf mərhələləri insan faktorunun formalaşması, inkişafı və idarəçiliyi ilə tənzim olunur. Cəmiyyətin “ağıllı”insana həmişə ehtiyacı var. Güzəranımızı asanlaşdıran yüksək texnologiyalar, “ağıllı” texnikalar məhz bu insan təfəkkürünün məhsuludur. Bu baxımdan insanların intellektual və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, istedadlı insan potensialını gücləndirmək üçün müasir

təhsilin üzərinə böyük vəzifələr düşür[1].

Müasir məktəbdə istedadlı şagirdlərin aşkarlanması, onların qabiliyyətlərinin inkişafı, dəstəklənməsi və gerçəkləşməsi prioritet istiqamətlərdən sayılır [2]. İstedad əlamətləri inkişaf xüsusiyyətindən asılı olaraq heç də həmişə harmonik olmur. Bu səbəbdən belə şagirdlərin bəzən düzgün qəbul olunmaması təlimdə konfliktləri qaçılmaz edir. Təlim prosesində belə konfliktlərin mövcudluğu istedadlı şagirdlərin itirilməsinə səbəb olur. Apardığımız tədqiqatda belə konfliktlərin yaranma səbəbləri, gedişatı eləcə də mümkün həll strategiyaları araşdırılıb, onların səciyyəvi xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir.

Mövcud vəziyyətin nəzəri və praktik təhlili. Təlim prosesi ilə bağlı çoxsaylı konfliktlərin təhlili göstərmişdir ki, adətən konfliktə tərəf kimi iştirak

edənlər bir qayda olaraq konfliktin əsl mahiyyətini dərk etmirlər və ya mövcud vəziyyəti birtərəfli qiymətləndirirlər [10]. Onların diqqətləri konfliktin zahiri təzahür əlamətlərinə, yəni onun nəticələrinə yönəlmiş olur. Belə halda konfliktin həllinə yönəlik tədbirlər az səmərəli olur və əslində onun uzanmasına səbəb olur. Pedaqoji konfliktlərin yaranma səbəbləri müxtəlif təsnifatlara bölünür:

Pedaqoji konfliktlərin obyektiv səbəbləri kimi şagirdlərin əsas təməl tələbatlarının kifayət qədər ödənilməməsi, şagirdlərin müəllimlər tərəfindən qiymətləndirilməsinin zərurəti, formallaşmış təhsil sistemlərində şagirdlərin şəxsi problemlərinə etinasızlıq, laqeydliyi misal göstərmək olar[6]. Digər tərəfdən təhsil müəssisələrində müəllimlər, valideynlər, dostlar, müəyyən dəyərə malik digər şəxslərə nəzərən şagirdlərin icra etməli olduqları rolların müxtəlifliyi, onlara qarşı irəli sürülən fərqli bəzən də ziddiyyətli olan çoxsaylı tələblərdə konfliktli situasiyaları qaçılmazdır[14].

Pedaqoji konfliktlərin subyektiv səbəblərini müəllim və şagirdlərin psixoloji uyğunsuzluqları, təlim prosesinin iştirakçılarında kommunikativlik mədəniyyətinin aşağılığı və ya olmaması, müəllim və ya şagirdlərdə ciddi şəxsi problemlərin, güclü əsəbi gərginliyin, stresin olması kimi qruplaşdırmaq olar. Şagirdlərin intellektual

və fiziki imkanlarının onlara qarşı irəli sürülən tələblərə uyğun olmaması, təlim prosesində müstəqilliyin, yaradıcı başlanğıcın olmaması, şagirdlərin özünəqiyməti ilə müəllimin onlara verdiyi qiymətlər arasındakı uyğunsuzluq müəllimin kifayət qədər səriştəyə malik olmamasının göstəricisidir[5].

Göründüyü kimi təlim prosesində konflikt vəziyyətlərin yaranması labüddür və onların baş verməsini şərtləndirən çoxsaylı obyektiv və subyektiv səbəblər mövcuddur.

Konfliktlərin yaranma səbəbi müxtəlif olduğundan, onların profilaktikası zamanı yol verilən səhvlərdə müxtəlifdir. Fikrimizcə, konfliktin genişlənməsinə səbəb məhz onun həllində buraxılan səhvlərdir.

Təəccüblü hal budur ki, konfliktin uzanmasında şagirdlərlə müqayisədə müəllimlərin fəaliyyətləri daha çox üstünlük təşkil edirlər[11].

Bunun qarşısını almaq üçün uşaqlar arasında münəqişə halını müşahidə edən müəllimlərin zərurət olmadıqda uşaqlar arasında olan hər bir münəqişəyə müdaxilə etməyi məqsədəuyğun deyil. Uşaqlara gələcək həyatlarında konfliktlərdən baş açmaq, onları müstəqil həll etmək təcrübəsi də lazım olacaq. Belə hallarda mümkün riskləri düzgün dəyərləndirmək və vəziyyəti nəzarətdə saxlamaq lazımdır[7].

Konfliktə müdaxilə zamanı müəllim tərəflərin heç birinə tərəfkeşlik

etməyə çalışmamalıdır. Uşaqlara izah edilməlidir ki, münaqişəni kimin başladığından asılı olmayaraq, hadisələrin sonrakı gedişi üçün tərəflərin hər ikisi məsuliyyət daşıyır. Uşaqlara münaqişəli vəziyyətdən çıxmağa, toplanmış kin və qəzəbdən azad olmağa cəhdlər edərkən elə etmək lazımdır ki, problem şəxsiyyətlər üzərinə keçid almasın. Baş verənləri şərh edərkən tərəflər digərlərinin şəxsiyyət çatışmazlıqlarını və fiziki göstəricilərini müzakirə etməməlidirlər[9].

Pedaqoji konfliktlərin həlli prosesində davranış strategiyalarını seçərkən və tətbiq edərkən təlimin və təhsilin əsas məqsəd və prinsiplərini, qəbul edilən qərarların uzunmüddətli perspektivlərini nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

Təlim prosesində yaranmış konfliktlərin həlli zamanı müəllim konkret vəziyyətə uyğun olaraq aşağıda sadalanan davranışlardan birini seçə bilər[13]:

1. Konfliktli davranış. Şagird şəxsiyyətinin neqativ qiymətləndirilməsi, onun təhqir edilməsi mövqeyinə və ya davranışına qarşı istehza, hiddətlənmək, əsəbilik, cəza tətbiqi və s.

2. Konfliktədavamlı davranış. Problemdən yayınma, həllin ləngidilərək daha münasib vaxta təxirə salınması, kompromis variantlara meyllilik və s.

3. Konstruktiv davranışlar. Vəziyyətin əlverişsiz yöndə inkişafını əngəl-

ləmək, onu konstruktiv məcraya yönəltmək, barışıq addımı atmaq, gözənilməz jestlər etmək və s..

1-ci davranış variantı gərginliyin artmasına, konfliktin şiddətlənməsinə səbəb olur, müəllimin əsas vəzifələrindən olan şagirdlər üçün səmərəli inkişafetdirici mühitin yaradılmasına ziddir.

2-ci davranış variantı yaranmış olan pedaqoji problemi həll etmir, konflikt vəziyyətinin davam etməsinə, zaman keçdikcə onun səmərəli şəkildə həllinin tapılmasını ləngitməyə səbəb olur.

3-cü davranış variantı vəziyyətin düzgün dəyərləndirilməsi, qeyd edilənlərin səriştəli şəkildə, yüksək peşəkarlıqla icra edilməsi zəminində təlim qrupunda yaranmış olan psixoloji gərginliyin azalmasına səbəb olacaq, təlimin məqsədlərinin gerçəkləşməsinə, müəyyən zaman ərzində konflikt vəziyyətin həll olunmasına səbəb olacaqdır.

Konflikt özlüyündə prosesdə baş verən və ya mövcud olan problemlərdən xəbər verir. Mühüm olan bu problemin mahiyyətinin düzgün dərk edilməsi və bundan sonra onun daha səmərəli və konstruktiv hesab edilən üsulların biri ilə həll edilməsidir. Belə olduqda, konfliktlər şiddətlənməyəcək və yığılıb qalmayacaqlar. Konflikt vəziyyətlərin vaxtında və konstruktiv həlli qrupdakı şəxsiyyətlərarası

münasibətlərə müsbət təsir göstərəcək, pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyini artıracaqdır[12].

Konflikt iştirakçılarının “qazanclarından” biri də onların psixi və fiziki sağlamlılıqlarının durumunun pisləşməsidir. Buna səbəb baş verən güclü emosiyalar nəticəsində təfəkkür proseslərinin “yavaşması” və “daralması” və psixikanın daha primitiv laylarının işə düşməsidir[8].

Beləliklə, konfliktliliyin zəifləməsi üçün birinci növbədə edilməli olan, empatiyanın ifadə edilməsidir. Bundan ötrü başqasının vəziyyətinə “girmək”, onun hisslərini başa düşməyə çalışmaq lazımdır.

Konfliktin yumşaldılmasının ikinci vasitəsi – validləşdirmədir, yəni digər insanın həyəcanlarını təsdiq etmək, onların ciddiliyinə inamı və razılığı ifadə etmək. Digər adama anlatmaq lazımdır ki, onun hissləri real, həqiqi və dərin hisslər kimi qəbul edilir.

Konfliktin gedişində edilməli olan üçüncü fəaliyyət – dərk edilmə və ya vəziyyətin, münasibətlərin və s.-nin aydınlaşdırılmasıdır. Dərk edilmə adətən, konfliktin predmeti, qarşıdurmanın faktiki tərəfi barədə informasiyaların əldə edilməsi üçün sualların verilməsi yolu ilə baş tutur. Bir çox hallarda konfliktin dərk edilməsi yalnız faktları deyil, həm də emosiyaları, konfliktin tərəfləri arasındakı münasibətləri də ehtiva edir. Bu zaman

müəllimin açıq suallardan istifadə etməsi zəruri hal hesab olunur[3,4].

Konfliktdə zəruri olan dördüncü bacarıq – ümumiləşdirmədir, yəni problemin və ya onun əsas məqamlarının təkrar edilməsi, başqa sözlə ifadə edilməsidir. Ona görə ki, bütün tərəflər konfliktin və ünsiyyətin gedişində nəyin necə başa düşüldüyünə əmin olmalıdırlar. Ümumiləşdirmə - konflikt və ya ünsiyyət bir mərhələdən digərinə keçərkən, həmçinin, çoxmərhələli qarşılıqlı münasibətlər yekunlaşarkən xüsusilə zəruridir[15].

Pedaqoji prosesin keyfiyyəti təkcə tədrisin düzgün təşkil ilə deyil, eyni zamanda tədris iştirakçıları arasındakı düzgün qurulan münasibətdən asılıdır. Bu xüsusda istedadlı uşaqların qarşılaşdığı problemlər daha qabarıqdır.

Problemin aktuallığı.

Pedaqoji konfliktlərdə müxtəlif davranış strategiyalarının əsaslandırılması və hər bir konkret konflikt hadisəsi üçün optimal strategiyanın seçilməsi imkanı və bu sərişətlərə yiyələnmək, onları başqalarına öyrədə bilmək imkanı və zərurəti konfliktlərə pedaqoji təzahürlər kimi baxılması fikrini əsaslandırır. Konfliktlərin bütün fəaliyyət sahələrində yaranması mümkündür. Təlim mühitinin öz ziddiyyətli təbiətindən yaranan və iştirakçı tərəfləri müxtəlif fərdi xüsusiyyətlər, yaş, təcrübə, məqsəd və keyfiyyətlərə malik insanlar olan pedaqoji konfliktlər

səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə özünə-məxsusluğu ilə fərqlənilirlər.

Problemin elmi yeniliyi.

Məqalədə istedadlı uşaqların təlimində baş verən konfliktlərdə müəllim üçün düzgün davranış strategiyasının seçilməyinin psixoloji-pedaqoji əsasları müəyyən edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti.

Məqalədən təlim prosesinin daha səmərəli təşkili, şagird kollektivində sağlam mənəvi, psixoloji mühitin yaradılması üçün müəllimlər, praktik psixoloqlar, tədqiqatçılar istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhsil Kurikulu, Bakı: 2008.

2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu, Bakı: 2009.

3. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya. Bakı:Çap-poliqraf, 2003, 345 s

4. Bəylərov E.B. İstedadlı uşaqların psixoloji təminatı, “Aspoliqraf”, 2008, 268 s.

5. Bəylərov E.B. İstedadın psixoloji diaqnostikası, “Aspoliqraf”, 2008, 300 s.

6. Bəylərov E.B. Uşaqlarda istedadın müəyyənəşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi. İstedadın işçi konsepsiyası. Bakı: “Təhsil”, 2008, 224 s.

7. Bəylərov E.B. İstedadlı uşaqların təlimin məzmununa dair // Psixologiya

jurnalı. BDU. Bakı: 2009. № 1, s. 36-46.

8. Bəylərov E.B. İstedad və onun inkişafının psixoloji məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 248 s.

9. Əliyev B.H., Cabbarov R.V. Təhsildə şəxsiyyət problemi / Monoqrafik tədqiqat: Bakı: Təhsil, 2008, 134 s.

10. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Pedaqogika, 2004, 432 s.

11. Əlizadə Ə.Ə. Əlizadə H.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: psixopedaqogikaya giriş. Bakı: 2008, 479 s.

12. Андреев В. И. Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов. Казань: [Фирма «СКАМ»], 1992. - 142 с.

13. Столяренко Л.Д. Кодекс успешного поведения в конфликте. [Электронный ресурс] / Л.Д. Столяренко.- Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2010/12/10/kodeks_povedeniya_konflikt.html

14. Чернышев А.С. Практикум по решению конфликтных педагогических ситуаций / Чернышев А.С. - . - Ростов н/Д.: Феникс, 2010 – 192 с

15. Темина С. Ю. Конфликты школы или школа конфликтов. — МПСИ, МОДЭК, — 2002, - 144 с.

***Поведенческий стереотип учителя
в решении педагогического конфликта***

Абстракт

В статье рассматриваются стратегии поведения, которые учитель выбирает в определенном контексте в процессе обучения педагогическим конфликтам в процессе обучения. Следует отметить, что при выборе и применении поведенческого слоя учитель должен учитывать основные цели и принципы обучения и образования и долгосрочные перспективы принимаемых решений

***Teacher's behavioral stereotype in the solution
of pedagogical conflict***

Abstract

The article deals with the behavioral strategies that the teacher chooses in a specific context in the process of educating the pedagogical conflicts in the learning process. It should be noted that when selecting and applying the behavioral stratum, the teacher should take into account the main objectives and principles of training and education and the long-term perspectives of the decisions taken.

Məqalə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Psixologiya və yas fiziologiyası şöbəsinin iclasında müzakirə edilərək çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №04)

Rəyçi R.V.Cabbarov, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Məqalə redaksiyaya 14 yanvar 2018-ci ildə daxil olmuşdur